

- of Pedagogical Sciences of Ukraine – Instytut psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka Akademiyi pedahohichnykh nauk Ukrayiny*, p. 115.
- Nosenko, E. L. & Arshava, I. F. (2006), “System approach to the study of human resistance in the light of the newest researches of emotional and mental states” [“Systemnyy pidkhd do vyvchennya stiykosti lyudyny u svitli novitnikh doslidzhen' emotsiynykh i psykhiichnykh stani”], *Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine – Instytut psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka Akademiyi pedahohichnykh nauk Ukrayiny*, Vol. 8, No. 5, p. 229–243.
- Pogodaev, K. I. (1996), “To the biological basis of “stress” and “adaptation syndrome” [“K biologicheskim osnovam «stressa» i «adaptatsionnogo sindroma»], *Actual problems of stress – Aktual' ni problemy stresu*, p. 211–229.
- Rogacheva, T. V. (2015), “Stages and tasks of comprehensive rehabilitation of a patient of a rehabilitation center (to the formulation of the problem)” [“Etapy i zadachi kompleksnoy reabilitatsii patsiyenta reabilitatsionnogo tsentra (k postanovke problemy)”], *Medical psychology: electron. scientific journals – Meditsinskaya psikhologiya: elektron. nauchnyye zhurnaly*, No. 6 (35).
- Shagrai, V. M. (2006), *Technologies of social work [Tekhnolohiyi sotsial'noyi roboty]*, Center for Educational Literature, Kiev.
- Starobina, E. M., Svistunova, E. G. & Gordievskaya, E. O. (2008), *Psychological Aspects of the Rehabilitation Potential of Disabled Persons [Psikhologicheskiye aspekty reabilitatsionnogo potentsiala invalidov]*, Expert, St. Petersburg.
- Voloshin, P. V. & Maruta, N. O. (2015), “A strategy for the well-being of the psychiatric health of the population of Ukraine: modern citizens and pereskodi”. [“Strategiya blagopoluchiya psikhiatricheskogo zdorov'ya naseleniya Ukrainy: sovremennyye grazhdane i pereskodi”], *Ukrainian psychologist neuropsychiatry – Ukrayins' ka psykholohichna psykhonevrolohiya*, Vol. 23, Issue 1 (82), p. 5–11.

УДК 159.923.2

А. А. Бунас

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
bunasalina@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ МОЛОДІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто й обґрунтовано актуальність проблеми існування зв'язків між ціннісними орієнтаціями та часовою перспективою молоді. Встановлено, що пріоритетними ціннісними орієнтаціями серед молоді західного регіону України є тяжіння до традицій, моральності, духовності, підтримання позитивних стосунків із оточуючими, прагнення до гармонійної взаємодії із оточуючим світом, які віддзеркалюють особливості їх життєвого устрою.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, часова перспектива, молодь, життєва перспектива, життєдіяльність.

Аннотация. Обосновано представление о временной перспективе. Представлены результаты исследования связи ценностных ориентаций и временной перспективы у молодых людей западного региона Украины. Описаны результаты эмпирического исследования, в соответствии с которыми молодым людям свойственно стремление к жизни «без помех», потребность в новых эмоциях, наличие

целей, жизненных планов, что коррелирует с временной ориентацией на негативное прошлое, гедонистическое настоящее и будущее.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, временная перспектива, молодежь, жизненная перспектива, жизнедеятельность.

Постановка проблеми. Одним із головних індикаторів рівня розвитку суспільства є система цінностей його громадян. Ціннісні орієнтації формуються в процесі виховання особи, інтеріоризації нею суспільного досвіду, і, як наслідок, детермінують широкий спектр мотиваційних та поведінкових проявів особистості.

На сьогоднішній день ціннісна орієнтація осіб молодого віку – актуальна й досить важлива тематика наукових досліджень, адже в залежності від специфіки інтеріоризованих цінностей буде реалізовуватися життєвий шлях молодої людини, її виховний потенціал відносно власних дітей, а від-так – й майбутнього. Сукупність базових цінностей формується приблизно у віці 18–20 років, коли особистість активно залучається до суспільного життя, формує власну виражену систему поглядів на оточуючий світ (Reva, 2015). Соціальне самопочуття молоді є головним індикатором розвитку суспільства. Молоді люди генерують в собі перспективні тенденції становлення суспільства нового типу – українсько-європейського суспільства.

В. Є. Семенов на основі проведених досліджень виділяє головні життєві цінності сучасної молоді: сім'я, друзі, здоров'я, цікава робота, гроші і справедливість (значення останньої цінності в даний час зростає). Замикає сімку головних життєвих цінностей релігійна віра (Semenov, 2007). Інакше кажучи, ціннісними орієнтаціями сучасної молоді виступає створення сім'ї, турбота про здоров'я, формування та розвиток людського капіталу. У найбільш узагальненому вигляді людський капітал являє собою сукупність знань, умінь, навичок. Переважна більшість молодих людей сприймає ціннісні орієнтації як певні життєві цілі, які необхідно досягти. Інститутом соціології НАН України проведено моніторинг ціннісних пріоритетів сучасної української молоді за 2009–2014 рр. За результатами соціологічного опитування, серед пріоритетних цінностей опинилися: міцне здоров'я, міцна сім'я, благополуччя дітей, матеріальний добробут (Zhdanov & Yarema, 2016). Іншими словами, сучасна українська молодь зазнає численних труднощів у процесі формування власної системи ціннісних орієнтацій, обумовлених несприятливими соціальними, економічними, політичними чинниками; руйнуванням системи цінностей радянської доби та відсутністю необхідного підґрунтя для формування проукраїнського й проєвропейського типу цінностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій складають фундаментальні положення стосовно різноманітних аспектів ціннісних орієнтацій у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених – Є. Головаха, Ж. Нюттен, Ш. Шварц і В. Білські, М. В. Шевчук, І. С. Федух, С. В. Святенко та О. Г. Виноградов; часової перспективи – у працях Ф. Зімбардо, М. Селігмана, Д. А. Леонтьєва,

А. Кронік, Є. Головахи, О. М. Сеник, В. В. Абрамова, А. М. Большакова, М. М. Реви.

Метою даної статті є аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей зв'язку ціннісних орієнтацій та часової перспективи молоді Західної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. З позицій психологічної науки, ціннісні орієнтації є компонентом структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в процесі індивідуального розвитку, та являє собою внутрішню опору свідомості (О. В. Винославська; Е. І. Головаха; В. П. Матвійчук). Ціннісні орієнтації є показником спрямованості, наявності мети; є механізмом міжособистісних взаємин, критерієм міри розвитку особистості, яка здатна включатися в суспільне життя з метою певних змін (Л. Н. Антілогова; Л. Г. Асеев; А. І. Донцов; О. Є. Дмитрук; А. В. Іващенко; В. А. Ядов). Будь-які, навіть незначні суспільні трансформації обумовлюють зміни ціннісних орієнтацій, і, навпаки, зміни ціннісних орієнтацій є індикатором змін у суспільстві.

Незважаючи на значну кількість досліджень, створення єдиної, загальноприйнятої системи наукових поглядів на феномен цінностей та ціннісних орієнтацій є справою майбутнього з тієї причини, що науковці використовують різноманітні методичні рішення власних досліджень та різні методологічні підходи.

Аналіз наукових досліджень з проблематики ціннісних орієнтацій дозволяє розподілити їх у декілька напрямів. Перший напрям досліджень, присвячений пошуку чіткої дефініції поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації», реалізовувався в роботах А. Здравомислова, 1986; Д. О. Леонтьєва, 1990; В. О. Ядова, 1975. Другим напрямом досліджень є вивчення структури ціннісних орієнтацій, здійснених А. В. Бітуєвою, 2000; А. В. Іващенко, Н. В. Фроловою, 2009. У межах третього напрямку досліджуються особливості морального розвитку особистості, механізми формування моральних цінностей та ціннісних орієнтацій у роботах А. І. Донцова, 1979; М. В. Шевчук, 1998, 2000; В. П. Матвійчук, 2007 та інших.

На сучасному етапі розвитку психологічного знання під ціннісними орієнтаціями розуміють цілі, прагнення, бажання, життєві ідеали, систему певних норм (В. Б. Ольшанський, А. І. Титаренко); установки на ті чи інші цінності матеріальної або духовної культури суспільства (А. Г. Здравомислов, В. О. Ядов); вияв потреб (В. А. Злотніков); ставлення до навколишнього середовища (В. В. Водзинська); детермінанти прийняття рішень (Ю. М. Жуков, Т. В. Корнілова); складні узагальнені системи ціннісних уявлень (І. М. Попова, А. А. Ручка); основний канал перетворення культурних цінностей у стимули і мотиви практичної поведінки людини (В. Г. Алексєєва); типи пізнавальних реакцій людини (Е. Шпрангер) тощо.

Ш. Шварц постулював, що всі індивідуальні цінності ґрунтуються на базових умовах людського існування (одній або більше): а) потреби організму, б) прагнення до соціальних взаємодій та в) потреби в

приналежності до групи. Виокремлені дев'ятнадцять цінностей ґрунтуються на означених умовах і відповідають функціональним вимогам, які визначені вченим для базових цінностей. Цінності, на думку вченого, фокусуються на: а) особистій або соціальній вигоді від результату, б) зростанні і саморозвитку чи уникненні тривожності і захисту, в) відкритості до змін або збереженні статусу-кво, г) спрямованості на власне благо чи благо інших (Schwartz & Boehnke, 2004).

У своїх роботах А. В. Бітуєва робить спробу розмежувати поняття «ціннісні орієнтації» і «установки». Вчена стверджує, що від установок ціннісні орієнтації відрізняє, перш за все, рівень узагальненості об'єкта диспозиції. Під установками найчастіше розуміють динамічний стан готовності до певної форми реагування (визначення А. Г. Асмолова). Ціннісні орієнтації ж розгортаються у цілях, ідеалах, життєвих планах, принципах, переконаннях та є утворенням ідейно-цільового плану, генеральною лінією життя людини, що впливають на поведінку швидше опосередковано, ніж безпосередньо, як установка (Bitueva, 2000).

Розгляд ціннісних орієнтацій в якості об'єднуючого фактору між суспільними цінностями й життєвою позицією індивіда властивий зарубіжним дослідникам. Так, наприклад, в теорії соціальних систем Т. Парсонса суспільний порядок залежить від існування загальних для всіх членів соціуму цінностей, що вважаються легітимними та обов'язковими, виступаючи як стандарт, за допомогою якого відбираються цілі дії. Зв'язок між соціальною системою і системою особистості здійснюється шляхом інтерналізації цінностей у процесі соціалізації. Ціннісна орієнтація особистості, таким чином, виступає якістю, яка об'єднує людей у систему, визначає специфіку соціальної структури та її змістові одиниці: активну особистість, інших і культурні одиниці (символічні елементи культурних традицій, ідей, вірувань, ціннісних зразків) (Levin, 2001).

Досить цікавою в дослідницькому плані є теорія Ф. Клакхона та Ф. Стробека, що описує культурні патерни у людських динамічних системах. Науковці визначають ціннісні орієнтації як складні, певним чином згруповані принципи, що узгоджують різноманітні мотиви людської діяльності в процесі вирішення загальнолюдських проблем (зокрема, у таких сферах, як відносини між людиною і природою, ставлення до часу, стосунків, дії та розуміння людського єства). Вчені, аналізуючи культурні ціннісні орієнтації, виокремлюють такі групи культурних ціннісних орієнтацій: 1) орієнтації, пов'язані з уявленнями про людську природу (йдеться про уявлення стосовно того, чи є людина за природою доброю або злою); 2) орієнтації, пов'язані з уявленнями про характер стосунків між людиною і природою (хто посідає домінуючу позицію); 3) орієнтації, пов'язані зі стосунками між людьми (індивідуальні, групові, родові); 4) орієнтації, пов'язані з уявленнями про особистість (йдеться про розуміння існування в термінах «робити», «бути», «зростати»); 5) часові орієнтації (на минуле, теперішнє або майбутнє) (Sennyuk, 2012). Очевидним є той факт, що ціннісні орієнтації особистості, як складна полідетермінована система, складаються з

різних компонентів. Наприклад, емоційного, когнітивного, поведінкового (Л. Н. Антілогова, В. В. Драченко); інтелектуального, поведінкового, мотиваційного, оцінно-емоційного (А. В. Іващенко, Н. В. Фролова) тощо (Kotlova, 2015).

Отже, ціннісні орієнтації являють собою особливі психологічні утворення, які у свідомості людини детермінують відображення пріоритетів як стратегічних життєвих цілей, та загальні світоглядні орієнтири, що формуються на основі співвіднесення особистісного досвіду з загальноприйнятим у певному соціальному середовищі. Процес становлення ціннісних орієнтацій опосередкований механізмом соціалізації особистості та інтеріоризації нею суспільного досвіду, а відтак, виступає механізмом особистісного росту та саморозвитку й становить собою динамічну систему всієї особистості.

Поняття «часової перспективи» стало загальновживаним після публікації Л. Франка, де він, при описі «життєвого простору» людини, вказує на минуле, сьогодення і майбутнє. Вчений визначав часову перспективу як широку сукупність уявлень індивіда про своє психологічне майбутнє і минуле, що існує в даний момент, як динамічну базову властивість людського існування. Минуле і майбутнє складають два основних аспекти поведінки. Майбутнє контролюється минулим, минуле – створює ситуацію, коли майбутнє пов'язує цінності минулого і сьогодення (Mandrikova, 2008).

Надалі цей термін став використовувати К. Левін, який визначив його як «існуючу в даний момент цілісність бачення індивідом свого психологічного майбутнього і свого психологічного минулого». Людина має бачення не тільки свого теперішнього, а й певні очікування, надії, побоювання, бажання, віднесені в майбутнє. Часова перспектива є включенням майбутнього й минулого, реального та ідеального плану життя в схему даного моменту (Levin, 2001).

Часова перспектива – це уявлення про власне минуле і майбутнє, існуючі в одному моменті сьогодення. Це погляд на своє життя з точки зору того чи іншого часу: минулого, теперішнього або майбутнього, а також бачення їх взаємозв'язків у наукових працях К. Левіна, Ж. Нюттена, J. Goldberg, C. Maslach, B. S. Gorman, A. E. Wessman, J. Hornick, D. Zakay, J. C. Lennings, R. E. Ornstein, L. Tysk (Corral-Verdugo & Fraijo-Sing, 2006).

Часова перспектива пов'язана з тим, як люди розподіляють потік життєвого досвіду за певними часовими рамками або часовими зонами. Найчастіше це відбувається несвідомо. Для кожної людини минуле, сьогодення і майбутнє різні (Cherіha, 2012). Людина має бачення не тільки свого теперішнього, а й певні очікування, надії, побоювання, бажання, віднесені в майбутнє. Разом з тим часова перспектива включає в себе і психологічне минуле людини. Таким чином, часова перспектива – це і є включення майбутнього і минулого, реального та ідеального плану життя в план на даний момент (Savlakova, 2010). Всі частини, незважаючи на їх хронологічну приналежність, суб'єктивно переживаються як одночасні і рівною мірою визначають поведінку людини.

Дж. Хорнік та Д. Закай визначають часову перспективу як «відносне домінування минулого, майбутнього або теперішнього в думках людини» (Corral-Verdugo & Fraijo-Sing, 2006). О. Н. Арестова визначає часову перспективу як важливий особистісний конструкт, що відображає часовий аспект життя людини і має багатовимірну структуру, що включає певний зміст і ряд динамічних параметрів: протяжність, спрямованість, емоційний фон і ін. (Reva, 2015).

О. М. Сенік аналізувала часову перспективу студентів у контексті їх психологічного благополуччя. Було встановлено, що високі бали психологічного благополуччя пов'язані з послабленням негативної часової перспективи, а також з посиленням спрямованості студентів на позитивне минуле і майбутнє. Виражена часова орієнтація на гедоністичне теперішнє не сприяє розвитку психологічного благополуччя серед студентів (Sennuk, 2012).

В. В. Абрамовим побудована теоретична модель взаємодії часової орієнтації, когнітивного оцінювання важкої життєвої ситуації та копінгу як взаємовпливу зазначених конструктів. Відповідно до наукових поглядів дослідника часова орієнтація виступає як особистісна характеристика, яка зумовлює когнітивну оцінку важкої життєвої ситуації (Abramov, 2014).

Ж. Нюттен, розмежовуючи поняття часової перспективи, часової орієнтації і часового атитюду, зазначає, що у категорії часової орієнтації (це є спрямованість особистості на минуле, теперішнє чи майбутнє як сферу особистісних смислів) перетинаються час та цінності (Mamedova, 2007). Система цінностей та процес їх досягнення впливає на сприйняття часу, побудову планів та життєвих орієнтацій, досягнення бажаного.

Отже, часова перспектива є важливим особистісним конструктом, що відображає часовий аспект життя людини і має багатовимірну структуру, включає певний зміст та ряд динамічних параметрів: тривалість, спрямованість, узгодженість, емоційний фон та інші. Часова перспектива містить у собі усвідомлені особистістю надії, плани, проекти, прагнення, побоювання, домагання, пов'язані з більш-менш віддаленим майбутнім. Встановлено, що часова перспектива, як один із проявів фактору часу, на смислового рівні представлена усвідомленням життя, його керованістю і насиченістю, а також відповідальністю перед життям, пов'язаною з переживанням особистістю певного рівня психологічної безпеки. Часова перспектива є феноменом особистості, що гармонійно розвивається, здатна до регуляції власної поведінки у відповідності до певних життєвих обставин та наявних цілей. Таким чином, аналіз вищевикладеного дозволяє узагальнити наступне: на формування часової перспективи впливають норми і цінності культурного середовища, в якому безпосередньо функціонує особистість; цінності відображають значущість та смислову наповненість часу; цінності мають смислову природу. В процесі соціалізації вони виконують регулятивну функцію у плануванні власного життя, вибудовуючи пріоритети у діяльності та загалом ставлення до життя та подій, що його наповнюють.

Матеріал та методи. Вибірку досліджуваних склали 60 чоловік (18 чоловіків та 42 жінки) віком від 21 до 35 років, що відповідає періоду дорослості, в якому ціннісні орієнтації та часова перспектива особи визначають шлях життєдіяльності західного регіону України.

Методики дослідження: опитувальник позитивних цінностей і рис характеру «Цінності у дії» (Values In Action – VIA-IS) К. Петерсона і М. Селігмана (в адаптації Е. Л. Носенко – Л. І. Байсари, 2009), портретний ціннісний опитувальник «PVQ-57» Ш. Шварца (адаптацію методики здійснено науковою командою кафедри загальної та медичної психології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара під керівництвом професора Ш. Шварца, 2016), методика дослідження особливостей часової перспективи «ZTPІ» Ф. Зімбардо (в адаптації О. Сенік, 2012) та методика «Семантичний диференціал часу» Ч. Осгуда (в адаптації Л. І. Васермана, О. Н. Кузнецова, В. А. Ташликова, М. Тейверлаура, К. Р. Червінської, О. Ю. Щолкової, 2005).

Результати та їх обговорення. В результаті проведеного емпіричного дослідження були отримані цікаві дані стосовно особливостей ціннісних орієнтацій та часової перспективи осіб молодого віку, що мешкають на Заході України. Відповідно до емпіричних результатів, отриманих за допомогою ціннісного опитувальника «PVQ-57» Ш. Шварца, встановлені найбільш значущі, для досліджуваних цінності (рис. 1).

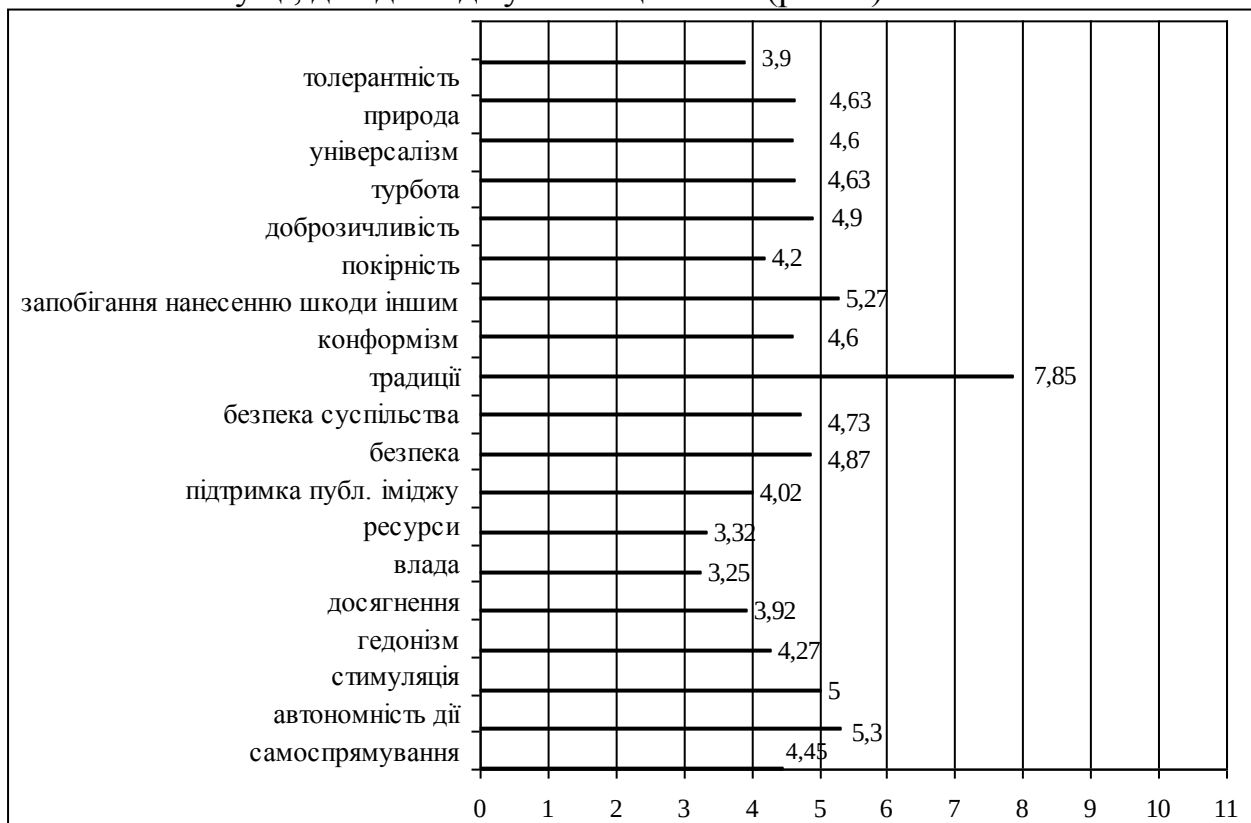

Рис. 1. Середні показники ціннісних орієнтацій за методикою «PVQ-57» Ш. Шварца

Найбільшу значущість серед респондентів отримала цінність «традиції», на другому місці знаходиться цінність «автономність дії», на третьому –

«запобігання нанесенню шкоди іншим», на четвертому – «стимуляція», на п'ятому – «доброзичливість», на шостому – «безпека», на сьомому – «безпека суспільства». Восьме місце посідають цінності «турбота» та «природа». На дев'ятому місці знаходяться цінності «універсалізм» та «конформізм».

Цінність «самоспрямування» посідає десяте місце в ієрархії. «Гедонізм» та «покірність» знаходяться на одинадцятому місці. Цінність «підтримка публічного іміджу» займає дванадцяту сходинку. «Толерантність» та «досягнення» розташувалися на тринадцятому місці. Останнє місце в ієрархії цінностей посідають цінності «ресурси» та «влада».

З огляду на вищевикладене можна узагальнити, що для осіб молодого віку, що мешкають на Заході України, пріоритетними ціннісними орієнтаціями є ті, які віддзеркалюють особливості їх життєвого устрою: це тяжіння до традицій, моральності, духовності, підтримання позитивних стосунків із оточуючими, прагнення до гармонійної взаємодії із оточуючим світом.

За методикою «Цінності у дії» (Values In Action, VIA-IS) (рис. 2) найбільшу значущість у вибірці досліджуваних отримала цінність «мудрість». На другому місці цінність «трансцендентність», третє – цінність «смівість», четверте – цінність «помірність». П'яте – «гуманність» і останнє, шосте, – цінність «справедливість».

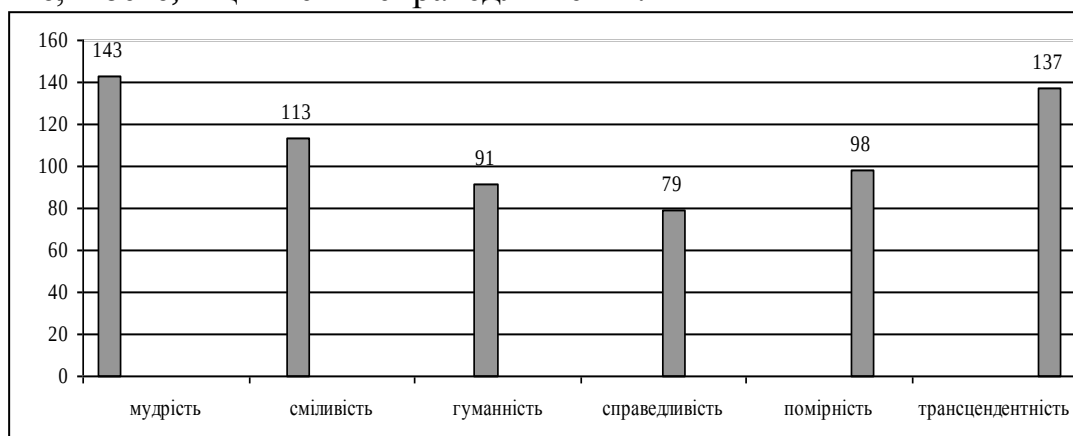

Рис. 2. Середні показники сильних рис особистості за методикою «VIA-IS»

Порівняння часових орієнтацій за середніми показниками (рис. 3) вказує на домінування часової орієнтації на позитивне минуле ($\bar{x}=3,27$). Друге місце посідає орієнтація на негативне минуле ($\bar{x}=3,23$).

Часова орієнтацій на теперішнє гедоністичне ($\bar{x}=3,17$) знаходиться на третьому місці. Орієнтація на майбутнє ($\bar{x}=3,02$), відповідно до емпіричних результатів, опинилася на четвертому місці. Часова орієнтація на теперішнє фаталістичне ($\bar{x}=2,91$) знаходиться на останньому місці. Варто зауважити, що розбіжності у часових орієнтаціях досліджуваних незначні, що може свідчити про гармонійний розвиток часової орієнтації. Водночас слід констатувати домінування у досліджуваних часових орієнтацій на позитивне та негативне минуле, а також на теперішнє гедоністичне, що, на наш погляд, пояснюється віком досліджуваних.

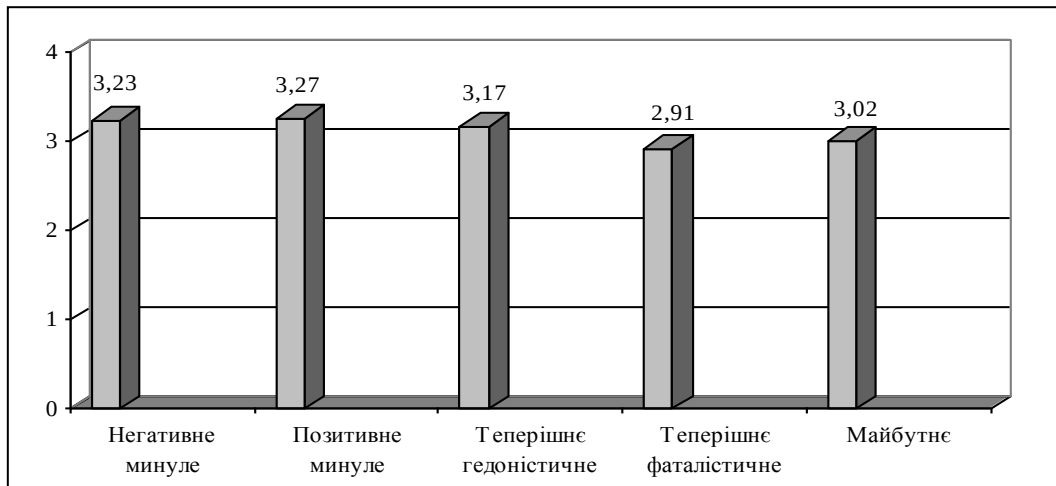

Рис. 3. Середні показники часової орієнтації за методикою «ZTRI»

За методикою «Семантичний диференціал часу» Ч. Осгуда (рис. 4) були отримані наступні показники: оцінювання теперішнього $\bar{x}=3,23$; минуле $\bar{x}=3,32$; майбутнє $\bar{x}=3,24$, тобто в суб'єктивному сприйнятті досліджуваними свого психологічного часу майже відсутні розбіжності, що може свідчити про гармонійне сприйняття часу, усвідомлення його плинності та нерозривності.

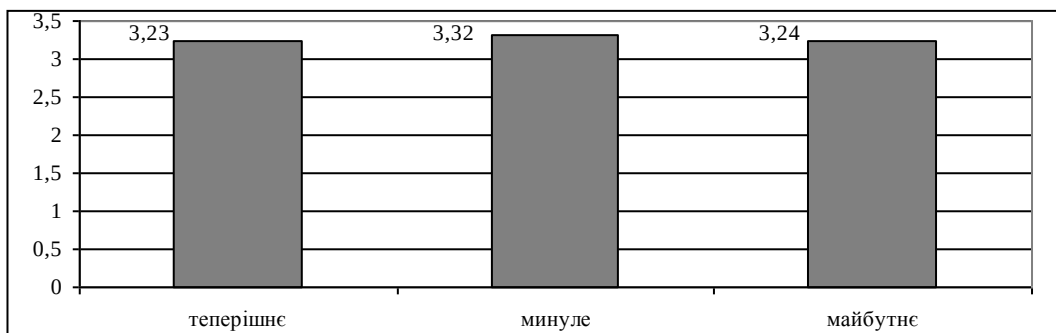

Рис. 4. Середні показники індивідуальних відмінностей різних часових аспектів життя за методикою «Семантичний диференціал часу»

У таблицях 1 та 2 представлено результати кореляційних зв'язків між показниками ціннісних орієнтацій та часової перспективи особистості. Як видно з таблиці 1, цінності, виокремлені в межах методики «PVQ-57», містять наступні кореляційні зв'язки: цінність «самоспрямування» прямо корелює з часовою орієнтацією на майбутнє ($r=0,459$, $p\leq 0,05$); цінність «автономність дії» прямо корелює з орієнтацією на позитивне та негативне минуле ($r=0,257$, $p\leq 0,01$); цінність «стимуляція» обернено корелює з орієнтацією на фаталістичне теперішнє ($r= -0,278$, $p\leq 0,01$) та містить прямі зв'язки з орієнтаціями на гедоністичне теперішнє ($r= -0,298$, $p\leq 0,01$), майбутнє ($r=0,408$, $p\leq 0,05$); цінність «гедонізм» прямо корелює з орієнтацією на гедоністичне теперішнє ($r=0,502$, $p\leq 0,05$) та містить обернену кореляцію з фаталістичним теперішнім ($r= -0,363$, $p\leq 0,05$) та негативним минулим ($r= -0,355$, $p\leq 0,05$); цінність «досягнення» прямо корелює з орієнтацією на

майбутнє ($r=0,453$, $p\leq 0,05$); «влада» обернено корелює з фаталістичним теперішнім ($r=-0,316$, $p\leq 0,01$).

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу між показниками ціннісних орієнтацій «PVQ-57» та часової перспективи особистості

Назва шкал за методиками	Шкали за методикою ZTP1 Ф. Зімбардо				
	Негативне минуле	Позитивне минуле	Гедоністичне теперішнє	Фаталістичне теперішнє	Майбутнє
Самоспрямування	0,053	0,048	-0,004	-0,197	0,459**
Автономність дії	0,257*	0,257*	0,12	-0,249	0,06
Стимуляція	-0,08	-0,08	0,298*	-0,278*	0,408**
Гедонізм	-0,355**	0,07	0,502**	-0,363**	0,14
Досягнення	-0,14	0,10	-0,02	-0,17	0,453**
Влада	-0,23	-0,02	0,25	-0,316*	0,08
Ресурси	-0,245	0,06	-0,04	-0,08	0,154
Підтримка публічного іміджу	-0,09	-0,14	0,23	-0,22	0,419**
Безпека	0,251*	-0,03	-0,24	0,04	-0,19
Безпека суспільства	0,324*	0,02	0,17	0,05	-0,21
Традиції	0,424**	0,03	-0,25	0,13	-0,22
Конформність	0,01	0,05	-0,328*	0,530**	-0,423**
Запобігання нанесенню шкоди іншим	0,347**	0,358**	0,02	0,207	-0,02
Покірність	0,22	0,11	-0,08	0,487**	-0,354*
Доброзичливість	0,299*	0,05	0,02	0,416**	0,16
Турбота	0,08	0,08	-0,04	0,338**	-0,03
Універсалізм	0,09	0,19	-0,09	-0,05	-0,24
Природа	0,323*	0,02	-0,08	-0,08	-0,337**
Толерантність	0,263*	-0,01	-0,003	-0,06	-0,11

Примітка: * $p\leq 0,01$; ** $p\leq 0,05$.

Також встановлено, що цінність «підтримка публічного іміджу» прямо корелює з орієнтацією на майбутнє ($r=0,419$, $p\leq 0,05$); цінність «безпека» та «безпека суспільства» прямо корелює з орієнтацією на негативне минуле ($r=0,251$, $p\leq 0,01$) та ($r=0,324$, $p\leq 0,05$) відповідно; цінність «традиції» прямо корелює із негативним минулим ($r=0,424$, $p\leq 0,05$); цінність «конформність» містить прямі кореляції з часовими орієнтаціями на фаталістичне теперішнє ($r=0,347$, $p\leq 0,05$), а також обернені зв'язки з орієнтаціями на гедоністичне теперішнє та майбутнє ($r=-0,328$, $p\leq 0,01$) та ($r=-0,423$, $p\leq 0,05$); цінність «запобігання нанесенню шкоди іншим» прямо корелює з орієнтаціями на негативне та позитивне минуле ($r=0,347$, $p\leq 0,05$) та ($r=0,358$, $p\leq 0,05$) відповідно; цінність «покірність» прямо корелює з орієнтацією на фаталістичне теперішнє ($r=0,487$, $p\leq 0,05$), водночас дана цінність обернено корелює з орієнтацією на майбутнє ($r=-0,354$, $p\leq 0,01$); цінності «доброзичливість» та «турбота» прямо корелюють із орієнтацією на фаталістичне теперішнє ($r=0,416$, $p\leq 0,05$) та ($r=0,338$, $p\leq 0,05$) відповідно;

«доброзичливість» також корелює з орієнтацією на негативне минуле ($r=0,299$, $p\leq 0,01$); цінність «природа» прямо корелює із негативним минулим ($r=0,323$, $p\leq 0,01$) та обернено із орієнтацією на майбутнє ($r=-0,337$, $p\leq 0,05$); цінність «толерантність» прямо корелює із негативним минулим ($r=0,263$, $p\leq 0,01$).

Як видно з таблиці 2, цінності, виокремлені в межах методики «VIA-IS», містять наступні кореляційні зв'язки: «мудрість» обернено корелює із орієнтацією на негативне минуле ($r=-0,482$, $p\leq 0,05$) та прямо із орієнтацією майбутнє ($r=0,621$, $p\leq 0,05$); цінність «сміливість» обернено корелює із орієнтацією на негативне минуле ($r=-0,482$, $p\leq 0,05$); цінність «гуманність» обернено корелює із орієнтацією на негативне минуле ($r=-0,519$, $p\leq 0,05$) та прямо із орієнтацією майбутнє ($r=0,606$, $p\leq 0,05$); цінність «справедливість» обернено корелює із орієнтацією на фаталістичне теперішнє ($r=-0,395$, $p\leq 0,05$) та негативне минуле ($r=0,463$, $p\leq 0,01$); цінність «помірність» прямо корелює із орієнтацією на фаталістичне теперішнє ($r=0,454$, $p\leq 0,05$); цінність «трансцендентність» обернено корелює із орієнтацією на негативне минуле ($r=-0,334$, $p\leq 0,05$) та прямо із орієнтацією майбутнє ($r=0,630$, $p\leq 0,05$).

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу між показниками ціннісних орієнтацій «VIA-IS» та часової перспективи особистості

Назва шкал за методиками		Шкали за методикою ZPTI Ф. Зімбардо				
		Негативне минуле	Позитивне минуле	Гедоністичне теперішнє	Фаталістичне теперішнє	Майбутнє
«VIA-IS»	Мудрість	-0,482**	0,06	-0,04	-0,06	0,621**
	Сміливість	-0,482**	0,06	0,06	0,01	0,217
	Гуманність	-0,519**	-0,223	0,06	-0,21	0,606**
	Справедливість	-0,463**	0	0,04	-0,395**	0,08
	Помірність	-0,1	-0,08	-0,22	0,454**	-0,07
	Трансцендентність	-0,334**	-0,08	-0,15	-0,07	0,630**

Примітка: * $p\leq 0,01$; ** $p\leq 0,05$.

Не встановлено кореляційного зв'язку з цінностями, що вивчаються в межах методик «PVQ-57» та «VIA-IS» зі шкалами методики «Семантичний диференціал часу». Відповідно до розрахунків встановлено один кореляційний зв'язок між теперішнім та цінністю «конформність» ($r=0,263$, $p\leq 0,01$).

Часова орієнтація на негативне минуле містить численні прямі кореляційні зв'язки з цінностями «PVQ-57»: «автономність дії», «безпека», «безпека суспільства, традиції», «доброзичливість», «природа», «толерантність». Не зважаючи на просоціальну направленість зазначених цінностей, суб'єктивно досліджувані негативно ставляться до них, що свідчить про наявність неприємних спогадів про минуле. Зазначена часова орієнтація від'ємно корелює з усіма цінностями методики «VIA-IS», окрім цінності «помірність». Це знову ж таки свідчить про неприйняття

досліджуваними власного минулого, відсутності у ньому необхідного підґрунтя для формування перспективного майбутнього.

Часова орієнтація на позитивне минуле прямо корелює з цінностями «автономність дії» та «запобігання нанесенню шкоди іншим», які стосуються самостійного прийняття рішень про подальший життєвий шлях, формування системи взаємин з оточуючими.

Часова орієнтація на гедоністичне теперішнє прямо корелює з цінностями «стимуляція» та «гедонізм», від'ємно – з цінністю «конформність». Подібні кореляційні зв'язки можуть бути зумовлені прагненням молодих людей до життя без перешкод, потреби в нових емоціях, знайомствах, відчутті насолоди від життя, і водночас відсутністю бажання відповідати соціальним очікуванням.

Часова орієнтація на фаталістичне теперішнє прямо корелює з цінностями «конформність», «покірність», «доброзичливість», «турбота», «помірність» (за методикою «VIA-IS») та обернено корелює з цінностями «стимуляція», «гедонізм», «влада», «справедливість» (за методикою «VIA-IS»).

Часова орієнтація на майбутнє прямо корелює з цінностями «самоспрямування», «стимуляція», «досягнення», «підтримка публічного іміджу», а також «мудрість», «гуманність», «трансцендентність» (за методикою «VIA-IS»); обернені кореляції наявні з цінностями «конформність», «покірність», «природа». Кореляційні зв'язки цінностей з вищевказаною часовою перспективою вказують на наявність цілей, життєвих задумів у досліджуваних. Молоді люди чітко усвідомлюють, які саме ціннісні орієнтири є визначальними у побудові майбутнього з метою досягнення оптимального та бажаного рівня життєдіяльності.

Висновки. Виходячи із результатів емпіричного вивчення особливостей зв'язку ціннісних орієнтацій особистості із часовою перспективою були встановлені кореляційні зв'язки між досліджуваними феноменами, що підтверджує тезу про їх нерозривність та взаємозумовленість. Ціннісні орієнтації якісно визначають життєву перспективу особистості шляхом надання значущості усім подіям, що мають місце в процесі індивідуального розвитку особистості, надають людині змогу відчувати повноту та гармонію у процесі життєдіяльності. Сформованість системи цінностей особистості є важливою умовою її гармонійного особистісного становлення та функціонування, допомагає усвідомити життєвий досвід, успішно адаптуватися в суспільстві та самореалізуватися для досягнення власних цілей. Особи молодого віку через власну рефлексію, загальне і цілісне уявлення про себе, через розвиток самосвідомості як процесу самопізнання формують систему ціннісних орієнтацій, виступаючи внутрішньо-особистісним утворенням, що визначає спрямованість діяльності, стратегії поведінки, стилі взаємодії з оточуючими людьми, а головне – формує часові орієнтири, які потім перейдуть у побудову цілісної життєвої перспективи.

Подальшими перспективами дослідження може бути більш детальний аналіз часової перспективи й ціннісних орієнтацій людей, які мешкають у

різних регіонах України, зокрема на Сході держави, з метою встановлення найбільш об'єднуючих факторів у складний перехідний етап становлення державності. Також цікавим видається дослідження особистісних характеристик, які могли б цілісно відображати потенціал особистості та її темпорально-часові особливості.

Бібліографічні посилання

- Abramov, V. V. (2014), "Temporal orientation of personality as a factor of coping behavior" ["Vremennaya orientatsiya lichnosti kak faktor formirovaniya koping povedeniya"]. *Teoreticheskaya i eksperimentalnaya psihologiya – Theoretical and Experimental Psychology*, Vol. 7 No 1, p. 66–72.
- Alekseeva, V. G. (1984), "Value orientations as a factor of life and personal development" ["Tsennostnyie orientatsii kak faktor zhiznedeiatelnosti i razvitiya lichnosti"]. *Psihol. Zhurn. – Psychological Journal*, Vol. 5 No 5, p. 63–70.
- Bitueva, A. V. (2000), "Features of the structure of value orientations" ["Osobennosti strukturnogo stroeniya tsennostnyih orientatsiy"]. *Credo New*, No 3, available at: <http://credonew.ru/content/view/184/25/>.
- Bolshakova, A. M. (2013), "Personnel resources to overcome difficult life situations and time perspectives of youth" ["Osobystisni resursy podolannia skladnykh zhyttievych sytuatsii ta chasovi perspektyvy osib yunatskoho viku"]. *Nauka i osvita – Science and education*, No 1/2, p. 17–21.
- Chepiha, L. P. (2012), "Specifics of the time perspective for men who are experiencing biographical crises during the middle of life" ["Сpetsyfika chasovoi perspektyvy u cholovikiv, yaki perezhyvaiut biohrafichni kryzy v period seredyny zhyttia"]. *Pravo i bezpeka – Right and safety*, No 1 (43), p. 363–366.
- Corral-Verdugo, V. & Fraijo-Sing, B. (2006), "Sustainable behavior and time perspective: present, past, and future orientations and their relationship with water conservation behavior". *Interamerican Journal of Psychology*, Vol. 40 No 2, p. 139–147.
- Kotlova, L. (2015), "Valuable orientations of the individual in the conditions of social transformations" ["Tsinnisni orientatsii osobystosti v umovakh suspilnykh transformatsii"]. *Social nauki – Social Science*, No 1, available at: <http://social-science.com.ua/article/1296>.
- Levin, K. (2001), *Dynamic psychology [Dinamicheskaya psihologiya]*, Moscow, Sense.
- Mamedova, Zh. S. (2007), *The relationship of value orientations and the time perspective of the individual (for example, delinquent adolescents) [Vzaimosvyaz tsennostnyih orientatsiy i vremennoy perspektivy lichnosti (na primere delinkventnyih podrostkov)]*, Moscow.
- Mandrikova, E. Yu. (2008), "Modern approaches to the study of the temporal perspective of the individual" ["Sovremennyye podhodyi k izucheniyu vremennoy perspektivy lichnosti"], *Psihol. Zhurn. – Psychological Journal*, Vol. 29 No 4, p. 54–65.
- Nyutten, Zh. (2004), *Motivation, action and prospect of the future [Motivatsiya, deystvie i perspektiva buduschego]*, Moscow.
- Reva, M. M. (2015), "Features of life perspective in adolescence and youth" ["Osoblyvosti zhyttievoi perspektyvy v pidlitkovomu ta yunatskomu vitsi"]. *Psykhologhiia i osobystist – Psychology and personality*, No 2 (8), p. 28–30.
- Savlakova, N. M. (2010), "Temporal perspective of the person: a theoretical analysis of the problem" ["Vremennaya perspektiva lichnosti: teoreticheskiy analiz problemy"]. *Filosofiya i sotsialnye nauki – Philosophy and Social Sciences*, No 3, p. 18–23.
- Schwartz, S. H. & Boehnke, K. (2004), "Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis". *Journal of Research in Personality*, Vol. 38, p. 230–255.
- Semenov, V. E. (2007), "Value orientations of the modern youth" ["Tsennostnyie orientatsii sovremennoy molodezhi"]. *Sotsiologicheskie issledovaniya – Sociological studies*, No 4, p. 37.

- Sennyk, O. M. (2012), "Adaptation of the questionnaire of the time perspective of personality F. Zimbardo (ZTPI)" ["Adaptatsiia opytuvalnyka chasovoi perspektyvy osobystosti F. Zimbardo (ZTPI)"]. *Sotsialna psykholohiia: Ukrainskyi naukovyi zhurnal – Social Psychology: Ukrainian Scientific Journal*, No 1/2, p. 153–168.
- Simons, J. & Lens, W. (2004), "Placing Motivation and Future Time Perspective Theory in a Temporal Perspective". *Educational Psychology Review*, Vol. 16 Issue 2, p. 121–139.
- Zhdanov, I. O. & Yarema, O. I. (2016), "Valuable orientations of modern Ukrainian youth. Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine on the situation of youth in Ukraine (in the year 2015)" ["Tsinnisni oriientsatsii suchasnoi ukrainskoi molodi. Shchorichna dopovid Prezydentu Ukrainy, Verkhovnii Radi Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2015 roku)"]. *Derzh. in-t simeinoi ta molodizhnoi polityky – State Institute of Family and Youth Policy*, 200 p.
- Zimbardo, P. G. (2002), *Just think about it: Time to take our time*, Psychology Today, p. 62.

УДК 159.9

L. Burlachuk*, O. Bohucharova, V. Shebanova*****

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, psydiag@i.kiev.ua

**Oles Honchar Dnipro National University, boghucharova64@mail.ru

***Kherson State University, vitaliashebanova@gmail.com

NEW TRENDS IN UKRAINIAN HEALTH PSYCHOLOGY

Анотація. Зроблено спробу обґрунтування сучасних тенденцій в українській психології здоров'я (варіативне розмаїття – інтегративність підходів; «позитивні» – «негативні» концепти; одно-, багаторівневі та моно-, міждисциплінарні моделі хвороби/ здоров'я; розрив /«схизис» – трансдисциплінарна взаємодія теорії та практики «підвищення», промоція здоров'я). Автори статті розглядають дані тенденції як індикатори незавершеної методологічної кризи в психології в цілому та транзитивності позицій наук про здоров'я, що розвиваються від класичної парадигми пізнання до нової позитивної пост-не-класичної.

Ключові слова: методологічна криза, моделі здоров'я, позитивна постнекласична парадигма пізнання, психологія здоров'я, салютогенетичний підхід.

Аннотация. Предпринята попытка обоснования современных тенденций в украинской психологии здоровья (вариативное многообразие – интегративность подходов; «позитивные» – «негативные» концепты; одно-, многоуровневые и моно-, междисциплинарные модели болезни/здоровья; разрыв/«схизис» – трансдисциплинарное взаимодействие теории и практики «продвижения» здоровья). Авторы статьи рассматривают данные тенденции в качестве индикаторов незавершенного методологического кризиса в психологии в целом и транзитивности позиций наук о здоровье, которые развиваются от классической парадигмы познания к новой позитивной пост-не-классической.

Ключевые слова: методологический кризис, модели здоровья, позитивная постнеклассическая парадигма познания, психология здоровья, салютогенетический подход.

Problem identification. Practically during one hundred years of the development of scientific psychology, targets of "negative" nature predominated both in researches and also in interventions. In opinion of E. Deiner and P. Mayers

A. Bunas

Features of the relationship between value orientations and time perspective of the youth of Western Ukraine

Background. One of the main indicators of the development level of society is value system of its citizens. Value orientations are formed in the education process, internalize social experience and as a consequence determine a wide range of motivation and behavior manifestations of the personality. Nowadays the value system of the young people is very important subjects of scientific researches, because the specificity of the internalized values determines the life path of a young person, his educational potential beginning from the childhood and then in the future life. Modern Ukrainian youth are experiencing numerous difficulties in the process of forming their own system of value orientations due to unfavorable social, economic, and political factors; the destruction of the values system of the Soviet era and the lack of necessary grounds for the formation of pro-Ukrainian and pro-European types of values.

The **objective** of the present study is to analyze the results of theoretical and empirical research of the specifics of the relationship between value orientations and time perspective of the youth of Western Ukraine.

Method. The questionnaire of positive values and character features "Values in Action" (VIA-IS) by K. Peterson and M. Seligman (adaptated by E.L. Nosenko, L.I. Baysara, 2009); Portrait Values Questionnaire "PVQ (adaptation of the tool was carried out by the scientific team of the Department of General and Medical Psychology of Oles Honchar Dnipro National University under command of professor Sh. Schwartz, 2016); Zimbardo Time Perspective Inventory (adapted by O. Senik, 2012) and the method "Semantic Differential Scaling of Time" by Charles Osgood (adaptated by L.I. Vaserman et al., 2005).

The **sample** included 60 subjects aged 21-35 (18 male and 42 female).

Results. The list of the dominant values of young people includes: "traditions", "autonomy of action", "prevention of harm to others", "stimulation" and "benevolence" as well as "wisdom", "transcendence" and "courage". Comparison of the time orientations studied by the average indicators testifies the dominance of positive past, negative past and hedonistic present.

Conclusion. Value orientations qualitatively determine the life perspective of the individual by giving significance to all events occurring in the process of individual development of the person, giving the individual the opportunity to feel fullness and harmony in the process of life. Young people form a system of value orientations in the inner-personal way, defining the direction of activity, strategy of behaviour, style of interaction with other people, and most important forms of the time landmarks, which then become a construction of a holistic life perspective through their own reflection, the general and holistic representations of themselves, through the development of self-consciousness as a process of self-knowledge.

Keywords: values, value orientations, time perspective, youth, life perspective, life activity.